

АДЛЮСТРАВАННЕ ПАНЯЦЦЯ *ШЧАСЦЕ* Ў ПРЫКАЗКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Мажака А. С.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дац. М. А. Якалцэвіч

Лексічны склад прыказак даволі багаты і разнастайны. Тут можна сустрэць самыя розныя кампаненты лексіка-семантычнай накіраванасці. “У змесце прыказак як моўных адзінак і як знакаў культуры ўтрымліваецца розная інфармацыя, якая перадаецца дзякуючы канкрэтным тэматычным групам слоў” [1, с. 102]. Але слова, стаўшы кампанентам прыказкі, у большасці выпадкаў траціць свае слоўныя якасці і выступае не толькі як асобная лексічная адзінка, але і як культуразначымае паняцце.

Прадметам нашага даследавання стала найменне *шчасце*, якое з’яўляецца структурным элементам многіх прыказак беларускай мовы. Але што такое сапраўднае *шчасце*? Як разумець яго? У чым заключаецца сэнс *шчасця*? Лексема *шчасце*, паводле “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” выражае розныя, але блізкія ў сэнсавых адносінах паняцці. Гэта і стан задавальнення жыццём, гэта і пачуццё радасці, задавальнення. Разам з тым гэта і ўдача, поспех, лёс чалавека, яго доля. *Шчасце* не проста характарызуе стан чалавека, але і выражае ўяўленне аб тым, якім павінна быць яго жыццё. У залежнасці ад таго, як вытлумачваецца прызначэнне і сэнс чалавечага жыцця, разумеецца і змест *шчасця*. Кожны чалавек заўсёды імкнецца быць *шчаслівым*. Аднак, як сведчыць прыказка, *Шчасце само ў рукі не ідзе*. Аднаму пастаянна шанцуе ў жыцці, а другі адчувае *шчасце ў тым, што мае добрую работу, любімы занятак і г.д.: Аднаму шчасце ракою плыве, а другі ў няшчасці цэлы век жыве; Адзін едзе на шчасці, другі на снасці*.

Людзі імкнуліся прадугадаць сваё *шчасце* па пэўных прыкметах: *У каросце радзіўся – шчасліў будзеш*. Аднак гэта не заўсёды ў жыцці апраўдвалася. Лічылася, што *шчасце* наканавана вышэйшымі сіламі. Невыпадкава ў адной прыказцы суседнічаюць кампаненты *шчасце* і *Бог*: *Бог не без літасці, казак не без шчасця* ‘кажуць са спадзяваннем, што ўсё абыдзецца, што ўсё павінна быць добра’.

Шчасце ў прыказках супрацьпастаўляецца іншым паняццям. У прыватнасці ў іх гаворыцца пра перавагу гэтага стану над прыгажосцю: Не радзіся красны, а радзіся шчасны ці Не радзіся красівы, а шчаслівы; Людзі не красівыя, а завуцца шчаслівыя.

Беларус заўсёды хацеў быць *шчаслівым*, і лічыў, што *шчасце* не ў грашах і не ў багацці. Гэта якраз і яскрава адлюстравана ў прыказках: *Не ганіся за багаццем, а за шчасцем; Шчасце як да каго: іншы і бедны, але шчаслівы, а іншы і багаты, ды шчасця не бачыць*.

Ёсць прыказкі, у якіх паказана, што *шчасце* прыходзіць само па сабе незалежна ад волі чалавека і дасягнуць поўнага задавальнення жыццём – не лёгкая справа. Кожнаму наканавана сваё: *Шчасце не конь – у аглоблі не запражэш і яе камбінаваны варыянт Шчасце не конь, у аглоблі не ўпражэш і не паедзеш; Шчасце не цукерка, у рукі не возьмеш; Шчасце не салавей: у кішэнь не пасадзіш.*

І разам з тым пра чалавека, якому пастаянна шанцуе ў жыцці кажуць: *У грыбы хадзіць і то лепш са шчасцем.*

У прыказцы *Калі няма шчасця звання, то не будзе да змяркання апавадаецца пра нешчаслівы лёс чалавека ад яго нараджэння да самага канца жыцця. А пра замужаства дзяўчыны адзначаецца: Калі шчасце, дык нажынешся, а калі гора, дык намучышся.*

Аднак шчасце – не пастаянны, зменлівы стан: *Шчасце пераходзячы жыве; За шчасцем не ўгонішся.* Шчасце можа перадавацца праз пакаленні: *Як не было шчасця ў лецях, так і не будзе ў дзецях.* І ўслед за шчасцем можа прыйсці няшчасце, гора, бяда: *Шчасце адно не ходзіць, бяду за сабою водзіць.* Але, калі ў выніку якой-небудзь непрыемнасці, бяды адбываецца штосьці прыемнае, шчаслівае, то з задавальненнем адзначаецца: *Не было б шчасця, ды (дык) няшчасце намагло.*

Агульнавядома, што прыказкі носяць павучальны характар. Яны перасцярагаюць чалавека, што нельга браць чужога, дзе назоўнік *шчасце* спалучаецца з прыметнікам *чужы*: *Чужое шчасце коле вочы; У чужое шчасце не ўкупішся; На чужое шчасце мухаю не пасці.*

Сустрэлася адна прыказка, у якой адлюстраваны адносіны чалавека да ўласнага шчасця: *Доля, мая доля, шчасце як таўкач.* А вось як метафарычна сказана ў прыказцы пра нешчаслівую долю і нешчаслівае жыццё: *Доля як стадоля, а шчасце як заезджыя карчма; Доля як бандоля, а шчасце як мушкет.* Як відаць з прыкладаў, у адной прыказцы побач з кампанентам *шчасце* ўжываецца і сінанімічны да яго кампанент *доля*.

Прыказкі, у якіх сустракаецца кампанент *шчасце*, перадаюць уяўленне пра тыя сэнсы, якія адлюстроўваюць змест вопыту, ведаў і вынікаў усёй чалавечай дзейнасці і працэсаў пазнання свету ўцэлым. Лексема *шчасце* ў прыказках перадае такія спецыфічныя значэнні, як шанцаванне, пры якім спрыяльна складаюцца жыццёвыя абставіны, стан поўнага задавальнення сваім жыццём, лёсам. Разам з тым, шчасце суадносіцца і мяжуе з супрацьлеглай катэгорыяй няшчасця і пакут.

Літаратура

1. Якалцэвіч, М. А. Семантычныя асаблівасці прыказак з назвамі пабудовы / М. А. Якалцэвіч // Актуальныя праблемы філалогіі : зборнік навуковых артыкулаў (да 95-годдзя з дня нараджэння прафесара Паўла Уладзіміравіча Сцяцко) / Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы» ; рэдкал: А. І. Кавальчук (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2025. – С. 102-105. – Дэп. у ГрДУ імя Я. Купалы 27.05.2025, № 0006/27052025. – <https://doi.org/10.52275/APF-2025>.